

Kuljeskelun, työttömyyden ja pahatapaisuuden kitkemistä
Irtolaiskontrolli Oulussa vuosina 1880–1899

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Historian kandidaatintutkielma

24.05.2017

Roosa Tyni

Sisällys

Johdanto.....	2
1. Irtolaiskontrolli nähdään tarpeellisena	8
2. Irtolaiskontrollin harjoittaminen Oulussa	16
2.1. Lääninhallitus kuulustelee ja tuomitsee.....	16
2.2. Poliisiviranomaiset ottavat kiinni	18
3. Oulun irtolaiskontrollin toimivuus	24
Loppulause	30
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	32

Johdanto

Aihe, tutkimuskysymykset ja rajaukset

Tutkielmani kohteena ovat Oulun irtolaiset ja Oulussa harjoitettu irtolaiskontrolli vuosina 1880–1899. Tutkielmassani selvitän, *mitkä viranomaistahot irtolaisia kontrolloivat, ja millä tavoin irtolaisia kontrolloitiin?* Lisäksi tarkastelen, *miten toimivaa irtolaiskontrolli oli.* Pyrin myös arvioimaan irtolaiskontrollin vaikutusta irtolaisten elämään, vaikkei aineistoni suoraan tuo esille irtolaisten omaa ääntä.

Tarkastelen irtolaisuutta ja sen kontrollia paikallisesti Oulussa. Otan kuitenkin huomioon irtolaisuuden myös Oulun lähialueilla, Oulun läänissä ja koko maassa – tulihan irtolaisia väkeä Ouluun kaikkialta. Ajallisesti tutkin irtolaisuutta vuosina 1880–1899, sillä vuosikymmenet näyttäytyvät kiinnostavilta Oulun kaupungin kehityksen kannalta, mutta myös irtolaiskontrollin näkökulmasta. Uusi irtolaisasetus otettiin nimittäin käyttöön vuonna 1883. Tarpeellista olisi tutkia Oulun irtolaisuutta myös ennen 1880-lukua, sillä tutkimusta siitä ei ole tehty ollenkaan.

1880- ja 1890-luvut olivat kasvun aikaa Oululle niin väestönkasvun, kaupungistumisen kuin teollistumisenkin kannalta. Teollistuminen ja kaupungistuminen näkyivät 1800-luvun lopun Oulussa muun muassa laivaliikenteen lisääntymisenä¹, teollisuusyritysten ilmaantumisena sekä rakennustoimintana, kun esimerkiksi uutta lääninvankilaa ja rautatieverkostoa rakennettiin.² Näillä oli merkittäviä vaikutuksia Oulun teollisuuden ja talouden kehitykseen. Myös väestönkasvu oli lähtenyt nousuun 1860-luvun lopun katovuosien jälkeen – niin oli tapahtunut koko maassa³ ja paikallisesti Oulussa.⁴ Vuonna 1880 Oulun kaupungissa asui 9705 henkilöä ja vuonna 1890 väkiluku oli jo 12 665. Vuoteen 1900 tultaessa kaupungin väkiluku oli kasvanut 16 306 henkeen.⁵

---

¹ Hautala 1976, 33.

² Hautala 1976, 45–46.

³ Suomen virallinen tilasto (SVT) VI A: Väestönmuutokset. Katsaus väkiluvunmuutoksiin vuosina 1869–1874, 1.

⁴ Hautala 1976, 229.

⁵ Suomen tilastollinen vuosikirja (STV) 1925. Kaupunkien, kauppalain ja taajaväkisten yhdyskuntain väkiluku vuosina 1815–1924, 9.

Talouden, teollisuuden ja väkiluvun kehityksestä huolimatta vaikeat katovuodet näkyivät edelleen väestön varallisuudessa ja vaihtelevat ilmasto-olot vaikuttivat etenkin maaseutuväestön toimeentuloon. Kasvava teollisuus nostatti varakkaiden asemaa, ja teki ehkä entistä näkyvämmäksi köyhän kansanosan. Vaeltelevat, työn perässä kulkevat ihmiset eivät olleet ainutkertainen näky, mutta niiden kasvava määrä sai viranomaiset huolestumaan ja lainsäätäjät asettamaan jatkuvasti rajoja liikkuvalla väestölle.

Irtolaiskontrolli liittyy yhteiskunnan tapaan suhtautua ongelmiin kontrollipoliittisesti: sosiaaliset ongelmat, kuten kysymys irtolaisuudesta lisäsivät sosiaalista kontrollia,⁶ ja täten irtolaiset joutuivat valtion pakkovalan kohteiksi.⁷ Tutkielmani näkökulma on siten sosiaali- ja hallintohistoriallinen. Sosiaal historian tutkimusperinne liittyy vahvasti sosiaalisten ongelmien kuten marginaaliryhmien, köyhyyden ja työttömyyden tutkimiseen⁸, joita kaikkia irtolaisuus piti sisällään. Hallintohistoriallisen näkökulman kautta voidaan puolestaan tarkastella erilaisten hallinto-organisaatioiden, kuten lääninhallituksen historiaa, sen yhteiskunnallista toimintaa ja tehtäviä.⁹

Irtolaisuus käsitteenä

”Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus irtolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä” annettiin huhtikuun 2. päivänä vuonna 1883,¹⁰ joka oli voimassa aina vuoteen 1936 saakka. Sen mukaan irtolainen oli työhön kykenevä Suomen kansalainen, joka omalla kotipaikkakunnallaan, ulkopaikkakunnalla tai Suomen rajojen ulkopuolella ”työttömänä kuljeksi, ilman elatusta omista varoistaan tahi jonkun toisen huolenpidon kautta, ja joka sen ohessa harjoittaa siveetöntä tahi säädytöntä elämätä”.¹¹ Irtolaisasetuksen piiriin eivät kuuluneet työhön kykenemättömät henkilöt, eivätkä alle viisitoistavuotiaat. Poikkeuksena oli kuitenkin henkilö, joka teki ”itsensä sypääksi

---

⁶ Pukero 2009, 12.

⁷ Ståhlberg 1893, 53.

⁸ Haapala 1989, 88–95.

⁹ Mälkiä 1995, 31.

¹⁰ Armollinen Asetus irtolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä. 2.4.1883.

¹¹ 1 § Armollinen Asetus irtolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä. 2.4.1883.

sellaiseen pahaan käytökseen - - taikka jos hän katsotaan yleiselle turvallisuudelle vaaralliseksi”.¹² Silloin hänet voitiin katsoa kuuluvan irtolaisasetuksen piiriin.

Irtolaisena pidettiin siis henkilöä, joka työttömyyden, kuljeskelun ja elatusvarojen puutteen lisäksi vietti pahaa elämää. Pahatapaisuuden käsitettä on tarkastellut muun muassa Kaarlo Juho Ståhlberg väitöskirjassaan *Irtolaisuus Suomen lain mukaan*, vuodelta 1893. Hänen mukaansa pahatapaisuuteen oli luettavissa siveettömyyden ja säädyttömyyden lisäksi väkivaltaisuutta ja pahennusta herättävä juoppous¹³, kerjääminen, laiskuus sekä taipumus rikollisuuteen. Ståhlbergin mukaan pahatapaisuuden käsite oli kuitenkin epämääräinen¹⁴, sillä irtolaisasetuksessa ei määritelty tarkemmin sen sisältöä. Hänen mukaansa esimerkiksi kerjäämistä ei voitu pitää pahatapaisena, sillä se oli osoitus avunpyynnöstä¹⁵ ja osin hyväksyttävää 1800-luvun lopulla.¹⁶ Tämän lisäksi rikollisuuttakaan ei voitu katsoa irtolaisasetuksen piiriin, sillä rikokset olivat itsessään rikoslaissa rangaistavia tekoja.¹⁷

Irtolaisiksi luettiin liikkuvan elämäntyyliensä perusteella myös romanit, jotka herättivät huomiota irtolaisen elämäntapansa ja etnisen erilaisuutensa – uskontonsa, kulttuurinsa ja tapojensa vuoksi. Periaatteessa romaneja kohdeltiin samanarvoisina irtolaisina kuin suomalaisiakin, mutta vain silloin, kun kyseessä olivat oman maan romanit. Ulkomailta tulleet passitettiin pois maasta.¹⁸ Romanien asemaa vaikeutti se, ettei heitä mielellään otettu palvelukseen.¹⁹ Lisäksi heidän kuljeksiva elämäntapansa ei sopinut lainsäädäntöön, joka vaati jokaisen sitoutumaan vakituiseen asuinpaikkaan ja työhön. Tämän vuoksi romanit olivat kaiken aikaa irtonainen väestö ja siten jatkuvan huomion ja kontrollin kohteina.

Koska siveettömyys luettiin mukaan irtolaisuuden piiriin, voi ammattihaureuden eli prostituution harjoittajat laskea osaksi irtolaisuutta. Ongelmaksi muodostuu kuitenkin se, että prostituutio oli rikoslaissa rangaistava teko, eikä siten ollut irtolaisuutta.

---

¹² 6 § Armollinen Asetus irtolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä. 2.4.1883.

¹³ Ståhlberg 1893, 150.

¹⁴ Ståhlberg 1893, 148.

¹⁵ Ståhlberg 1893, 151.

¹⁶ Häkkinen 2005, 245.

¹⁷ Ståhlberg 1893, 154–155.

¹⁸ Nygård 1998, 101.

¹⁹ Nygård 1998, 101.

Käytännössä kuitenkin kiinni otettuihin irtolaisnaisiin, joiden katsottiin harjoittavan ammattihaureutta, kohdistettiin irtolaislakeja. Toisaalta prostituutiota pidettiin myös tarpeellisenä miehille, eikä toimet sen ehkäisemiseksi olleet järin tehokkaita.²⁰

Irtolaisuuden käsite ei suinkaan ole ongelmaton, sillä sen määrittely jäi vuoden 1883 irtolaisasetuksessa tulkinnanvaraiseksi. Tämä heijastui myös viranomaisten harjoittamaan irtolaiskontrolliin, sillä he eivät tulkinneet irtolaisasetusta yhtäläisesti. Lisäksi käsite irtolainen oli jo itsessään sosiaalinen konstruktio. Henkilö, joka eli periaatteessa irtonaista elämää, ei ollut irtolainen ennen kuin viranomainen teki hänestä sellaisen eli luokitteli tämän kuuluvaksi irtolaisten ryhmään.

Irtolaisuus on liitetty vahvasti poikkeavuuden käsitteen ympärille, jota muun muassa Päivi Pukero on tarkastellut väitöskirjassaan *Epämääräisestä elämästä kruunun haltuun: Irtolaisuuden ja huono-osaisuuden kontrolli Itä-Suomessa 1860–1885*. Hänen mukaansa irtolaiset määriteltiin poikkeaviksi ja erotettiin niin sanotusta normaaliväestöstä. Kun normaali yhteiskunnan jäsen hyväksyi yhteisössä vallitsevat normit ja käytöksellään osoitti kunnioittavansa niitä, irtolainen toimi toisin. Yhteiskunnan ”epänormaalina” jäsenenä hän ei noudattanut näitä sääntöjä ja näin ollen menetti yhteiskunnallisen vapautensa ja joutui sosiaaliselle kontrollille alistaiseksi.²¹ Pukeron mukaan ”poikkeavaksi määritellyltä yksilöltä riistetään yhteiskunnan jäsenyys tai vähintään yhteiskunnan jäsenelle kuuluvia oikeuksia. Poikkeavuudesta rangaistaan sosiaalisen kontrollin avulla eristämällä yhteiskunnasta, asettamalla tarkkailun alle ja ottamalla pois itsemääräämisoikeudet”.²²

Tutkimustilanne ja lähdeaineisto

Irtolaisuutta on tutkittu verrattain vähän. Käytössäni on Kaarlo Juho Ståhlbergin aikaisteos *Irtolaisuus Suomen lain mukaan*, jota Ståhlberg on tutkinut oikeusjärjestelmän näkökulmasta. Myöhemmistä tutkijoista lienee tunnetuin on Toivo Nygård, joka on tutkinut irtolaisuutta teoksessaan *Irtolaisuus ja sen kontrolli 1800-luvun*

---

²⁰ Nygård 1998, 51–52.

²¹ Pukero 2009, 20–21.

²² Pukero 2009, 21.

alun Suomessa, vuonna 1985. Aiemmin mainitsemani Päivi Pukero on puolestaan tutkinut irtolaisuutta Itä-Suomessa vuonna 2009 julkaistussa väitöskirjassaan. Essi-Maria Tiittasen pro gradu -tutkielma *Toimettomat, varattomat ja pahatapaiset: Irtolaisuus Oulussa vuosina 1919–1936*, vuodelta 2012 käsittelee taas irtolaisuuden ilmenemistä Oulussa sotien välisenä aikana. Edellä mainitut teokset valaisevat monipuolisesti irtolaisuuden historiaa Suomessa eri aikoina. Lisäksi Tiittasen pro gradu -tutkielma avaa irtolaisuutta paikallisella tasolla Oulussa, johon myös oma tutkielmani keskittyy. Tämän lisäksi Antti Häkkisen, Panu Pulman ja Miika Tervosen toimittama teos *Vieraat kulkijat – tutut talot: näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa* vuodelta 2005, valottaa kokonaisvaltaisesti huono-osaisuuden historiaa Suomessa.

Lähdeaineistoni koostuu irtolaiskontrollia harjoittaneiden viranomaistahojen materiaalista. Käytössäni on *Oulun lääninhallituksen lääninkanslian pöytäkirjatoisteita* vuosilta 1881–1899, sekä *Oulun maaherran vuosikertomuksia läänin tilasta* vuosilta 1880–1899. Lisäksi käytössäni on *Oulun poliisilaitoksen rikosilmoituspäiväkirjoja* ajalta 1883–1897 sekä *Oulun poliisilaitoksen varkaiden ja huonomaineisten naisten kirja* vuosilta 1874–1886. Olen myös hyödyntänyt Suomen virallisen tilaston asiakirjoja hahmottaessani irtolaistilannetta koko Suomessa ja paikallisesti Oulussa.

Lääninhallituksen pöytäkirjat sisältävät irtolaisten kansliakuulustelupöytäkirjoja, joten ne ovat erityisen tärkeässä osassa tarkasteltaessa Oulun irtolaisuutta. Lisäksi ne sisältävät muidenkin Oulun viranomaistahojen muodostamaa irtolaismateriaalia. Aineisto valaiseekin irtolaisiin kohdistuneen kontrollin moninaisuuden: lähes kaikki paikallista valtaa käyttävät tahot saivat osakseen hoitaa irtolaisasioita. Tämän tutkielman rajoissa en pysty tarkastelemaan näistä jokaista, se on laajemman tutkimuksen tehtävä. Näen kuitenkin lääninhallituksen pöytäkirjat riittävänä lähdemateriaalina niiden monipuolisuuden vuoksi. Lisäksi kontrollin tarkastelua tukee Oulun poliisilaitoksen arkistomateriaalit. Yhdistelemällä sekä lääninhallituksen että poliisin irtolaismateriaalia, pystyn tarkastelemaan Oulussa harjoitettua irtolaiskontrollia, sen luonnetta sekä kontrollin toimivuutta.

Asiakirja-aineistot on luotu Oulun läänin virkamiehistön toimesta, eivätkä ne tuo esiin irtolaisten omaa ääntä. Siten ne eivät mahdollista tekemään tutkimusta irtolaisten näkökulmasta. Tämä onkin irtolaistutkimuksen suuri ongelma. Irtolaisten oman äänen

puuttuminen kertoo kuitenkin jotain irtolaiskontrollin luonteesta: irtolaisuuden määrittävät ja toimeenpanivat viranomaiset, eikä irtolaisille tarjottu mahdollisuuksia vaikuttaa näihin.

Käyttämäni asiakirja-aineistot sisältävät runsaasti yksityishenkilöiden tietoja, sillä kiinni otettuja irtolaisia kuulusteltiin lääninhallituksen toimesta. Vaikka irtolaisuutta ei oltukaan kriminalisoitu, ja asiakirja-aineistot ovat yli sata vuotta vanhoja, en näe tarpeelliseksi tuoda esiin irtolaisten koko nimiä. Tutkimuseettisistä syistä näen tämän oikeana ratkaisuna. Lisäksi irtolaisten nimet eivät ole oleellisessa osassa irtolaisuutta ja sen kontrollia tarkasteltaessa. Irtolaisista puhuttaessa käytän nimikirjaimia tunnistettavuuden poistamiseksi.

Tutkielmani koostuu kolmesta pääluvusta, joista ensimmäinen käsittelee kokonaisvaltaisesti irtolaiskontrollin tarvetta koko maassa ja Oulussa. Toisessa luvussa käsittelen Oulussa harjoitettua irtolaiskontrollia, sen luonnetta ja toimijoita sen ympärillä. Kolmannessa luvussa tarkastelen kontrollin toimivuutta Oulussa. Lisäksi tarkastelen aineiston tarjoamien mahdollisuuksien mukaan irtolaiskontrollin vaikutusta irtolaisten elämään.

1. Irtolaiskontrolli nähdään tarpeellisena

Irtolaisuuden kontrolli liittyy jo Ruotsin vallan aikaisiin lainsäädännöllisiin vaatimuksiin siitä, että jokaisen yhteiskunnan jäsenen tuli sitoa itsensä elinkeinon tai elinkeinoa harjoittavan henkilön palvelukseen.²³ Tällä niin sanotulla laillisen suojelun periaatteella pyrittiin saattamaan tilaton väestö varakkaampien isäntien suojelukseseen ja näin turvaamaan työvoiman saanti.²⁴ Sellaiset henkilöt, jotka eivät suostuneet lain vaatimaan palveluspakkoon, eli eivät etsineet tai ottaneet työtä vastaan, kuuluivat yhteiskunnan ulkopuolelle.²⁵ Palveluspakkoon ja lailliseen suojeluun perustuva irtolaislainsäädäntö sai ensiaskeleensa siis paljon ennen 1800-lukua.

Ominaista irtolaislainsäädännölle oli sen muuttuvuus. Asetuksilla pyrittiin jatkuvasti määrittelemään irtolaisuutta tarkemmin, ja saattamaan irtolaisuuteen syyllistyneet rangaistuksenalaisiksi. Palveluspakon järjestelmää täydennettiin 1800-luvun alussa uusilla irtolaisuutta ja kuljeskelua rajoittavilla asetuksilla, kuten värväyssäännöllä (1802) ja asetuksella julkisista työpaikoista (1804). Esimerkiksi vuoden 1802 värväyssäännön mukaisesti palveluksesta kieltäytyvä irtolainen oli värväyksen alainen ja saatettiin passittaa armeijan palvelukseen.²⁶ Vuoden 1804 asetuksen nojalla taas määrättiin työlaitosten perustamisesta. Irtolaisia ei enää voitu passittaa pakkotyöhön yhdessä rangaistusvankien kanssa, vaan heille oli perustettava yleisiä työlaitoksia.²⁷ Työtä pidettiin aikansa tärkeimpänä kasvatukseen, ja työlaitoksilla oli tärkeä rooli saattaa työn ja kasvatuksen kautta irtolaiset takaisin oikeanlaiseen elämään ja parantumaan pahatapaisuudesta.²⁸

Irtolaisuus määriteltiin uudelleen laillista suojelua koskevalla asetuksella vuonna 1852. Sen mukaan irtolaisuus ulottui kaikkeen liikuskelemaan ja työttömään väkeen. Näin ollen myös niihin, jotka kuljeksivat toisella paikkakunnalla työn perässä.²⁹ Uusi, hieman lievempi irtolaisasetus otettiin käyttöön vuonna 1865, joka olikin viimeinen asetus

---

²³ Ylikangas 2000, 298.

²⁴ Nygård 1998, 32.

²⁵ Nygård 1985, 37.

²⁶ Nygård 1985, 40.

²⁷ Nygård 1985, 38.

²⁸ Pukero 2009, 58.

²⁹ Pukero 2009, 36.

ennen vuotta 1883. Sen mukaan joutolainen (irtolainen) oli henkilö, joka ei ollut kenenkään palveluksessa, ei elänyt siveellistä elämää tai ollut muutoin ahkerakaan. Vuoden 1865 asetuksen nojalla pelkästä työttömyydestä ei enää rangaistu, vaan sen täytyi olla yhteydessä pahatapaisuuteen.³⁰

Edellä mainitut irtolaisia koskevat asetukset valaisevat irtolaisiin kohdistuneen hallinnan ja kontrollin pitkäaikaisuutta ja tarpeellisuutta. Toisaalta ne kertovat myös siitä, että asetukset nähtiin jollain tapaa riittämättöminä tai tehottomina, koska niitä piti jatkuvasti uusida. Irtolaisuus selvästi kasvoi läpi 1800-luvun, sillä vuosisadan puolivälissä voimaan tulleet asetukset olivat rajoittavampia kuin aikaisemmat. Pukero kuitenkin mainitsee, että 1800-luvulla irtolaisia koskeva keskustelu oli moninaista. Mielipiteet vaihtelivat asetusten kiristämisen ja toisaalta löysentämisen puolesta.³¹ Asetusten takana olivat kuitenkin ajatukset siitä, että irtolaisten elämää oli rajoitettava ja kontrolli oli välttämätöntä.

Irtolaiskontrolli oli normaaliyhteiskunnan ulkopuolelle jääneen, sosiaalisesti poikkeavan marginaaliryhmän kontrollointia, jossa viranomaistahot pyrkivät hallitsemaan ja rankaisemaan lainsäädännön mukaisesti liikuskelevaa ja pahatapaista irtolaisten ryhmää. Koska he eivät näyttäneet noudattavan lainsäädäntöä, vaan kuljeskelivat, herättivät epäluottamusta muussa kansanosassa ja harjoittivat paha elämää, heidät ajateltiin yhteiskunnalle ja yhteiskuntarauhalle vaarallisiksi. Erästä irtolaismiestä kuvattiin seuraavasti:

Entinen ojennushuonelainen J. B., tästä kaupungista, - - täkäläisessä Raastuvan oikeudessa langetettiin juopumisesta, kiroilemisesta ja pahasta elämästä kadulla, ei siitäkään ottanut parantuakseen vaan on sen jälestä kahdeksan kertaa tavattu juopuneessa tilassa kadulla makaamasta ja viimeksi eilissä päivänä, ilman sitä on hän viime maaliskuun 1. päivänä tavattu näpistämisestä, ja että hän on tähän liitetyn todistuksen mukaan Köyhäinhuotohallitukselta varotettu, josta hän kuitenkin ei ole huolinut, vaan päinvastoin juurtunut yhä syvemmmälle säännöttömässä elämässään

---

³⁰ Pukero 2009, 37.

³¹ Pukero 2009, 35 & 38.

ja antanut perheensä kokonaan joutua köyhäinhoidon elätettäväksi, niin nöyrin pyyntöni olisi että hän, B, joka on suurena turmeluksena ja inhona yhteiskunnassa sekä löysä ja ympärikerjäävä tulisi arvoisalta Maistraatilta lähetetyksi läänin Herra Kuvernöörin lähimpään menettelyyn.³²

Edellisessä irtolaiskuvauksessa käy ilmi selkeästi paheksunta, jota irtolainen elämäntapa muissa herätti. Irtolaismies oli ”suurena turmeluksena ja inhona yhteiskunnassa”. Kuvaus myös ilmaisee irtolaisiin kohdistuneen hallinnan laajuuden ja paljastaa niitä tahoja, jotka irtolaiskontrollia harjoittivat.

Jotta voimme ymmärtää irtolaiskontrollin tarvetta ja sen harjoittamista, on syytä tarkastella koko maan kattavaa kuvaa irtolaisongelmasta. Suomen väkiluku oli kasvanut huomattavasti 1800-luvulla etenkin köyhemmän väestönosan keskuudessa. Köyhyyttä lisäsivät nälkä- ja katovuodet, joiden seurauksena myös irtolaisuus oli kasvanut.³³ Köyhyys ja työttömyys pakottivat ihmiset hankkimaan elantonsa muualta ja muilla keinoilla. Irtolaisuutta pidettiin huolestuttavana koko maassa, ja esimerkiksi jo Helsingin ja Raahen poliisilaitosten perustamista perusteltiin väestön liikuskelun lisääntymisellä.³⁴ Irtolaisuuden ajateltiin lisäävän köyhyyttä ja rikollisuutta, ja siten kontrolli nähtiin keinona pysäyttää irtolaisuuden kasvu.³⁵ Irtaimen väestön ongelmaa pyrittiinkin ratkaisemaan palveluspakon voimin, ja siitä kieltäytyvät saatettiin rangaistuksen alaisiksi.³⁶ Ongelmaksi muodostuu kuitenkin se, ettei irtolainen elämäntapa ollut aina oman valinnan tulos. Siihen saatettiin syntyä tai ajautua esimerkiksi työpaikan menetyksen kautta. Näin ollen henkilöä kohdeltiin irtolaisena ja saatettiin rangaista irtolaislainsäädännön mukaisesti, vaikkei tämä omaehtoisesti halunnutkaan kuulua irtolaisten marginaaliryhmään.³⁷ Irtolaisuuden kontrolli nähtiin kuitenkin tarpeellisena yleisen turvallisuuden edistämisen kannalta.³⁸

---

³² Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Ca:30 Lääninkanslian pöytäkirjatoisteet 1881–1883. 20.4.1881, 178–179. Kansallisarkisto (KA).

³³ Nygård 1998, 37.

³⁴ Pikkarainen 2003, 14.

³⁵ Pukero 2009, 36.

³⁶ Nygård 1985, 150.

³⁷ Nygård 1985, 12.

³⁸ Pukero 2009, 37.

Myös Oulun läänissä irtolaisuus nähtiin huomattavana ongelmana, sillä köyhä väestö oli lisääntynyt väestönkasvun ja muuttoliikkeen seurauksena.³⁹ Irtolaisuus siellä oli kasvanut selvästi jo 1800-luvun alkupuolella,⁴⁰ ja esimerkiksi vuonna 1830 Oulun läänissä irtolaisuudesta epäiltyjen määrä suhteessa väkilukuun oli kaksinkertainen verrattuna Mikkelin lääniin.⁴¹ Vuoteen 1848 tultaessa oli kuulusteltavien irtolaisten määrä lisääntynyt edelleen.⁴² Irtolaisten määrän lisääntymisestä oli huolestunut myös lääninhallinto, joka ilmenee läänin maaherran vuosikertomuksista. Niihin on koottu kuvaukset läänin tilasta kunakin vuonna: sen ilmastolliset olot, varallisuustaso, harjoitettavat elinkeinot, väestösuhteet sekä hallinnon ja viranomaisten toiminta ja järjestyksenpito. Kertomuksista ilmenee hyvin se, millaisena lääninhallinto näki lääninsä olot kunakin vuonna.

Maaherran vuosikertomuksiin on merkitty tarkoin Oulun läänin asukkaiden määrä eri vuosina sekä luvut läänissä asuneesta irtaimesta väestöstä. Niiden perusteella läänin irtonainen väestö kasvoi yhtä virtaa muun väestön kanssa.⁴³ Irtolaisten määrän lisääntymisen syynä pidettiin maaseudun töiden vähentymistä sekä epävakaita ilmasto-oloja. Huonot kelit ja niukat sadot vaikuttivat ravinnon lisäksi myös työttömyyteen, sillä maanviljelijöiden oli pakko karsia työntekijöidensä määrää.⁴⁴ Erityisen vaikeita läänille olivat vuodet 1891 ja 1892, jolloin köyhä väestö joutui turvautumaan hätäapuun pärjätäkseen talven ylitse. Irtaimen väestön ongelmaa pidettiin huolestuttavana, ja esimerkiksi vuosien 1892 ja 1893 maaherran kertomuksissa mainitaan, että irtonaisen väestön määrä läänissä oli kasvanut molempina vuosina yli tuhannella hengellä. Huomattava on se, ettei näistä henkilöistä kovinkaan suuri osa jäänyt kiinni varsinaisesta liikuskelemisesta tai pahatapaisuudesta. Suuri osa tällaisesta irtaimesta väestöstä oli kausitöitä harjoittavia ja vakituiseen palvelukseen kuulumattomia henkilöitä. Heidän elantonsa oli pitkälti kiinni maaseudun väliaikaistöistä, ja etenkin katovuosina he

---

³⁹ Hautala 1976, 368.

⁴⁰ Nygård 1985, 147.

⁴¹ Nygård 1985, 73. Oulussa irtolaisiksi epäiltyjen määrä suhteessa väkilukuun oli noin 1,5 prosenttia ja Mikkelissä 0,6 prosenttia.

⁴² Nygård 1985, 73. Vuonna 1833 irtolaisia otettiin kiinni yhteensä 196 ja vuonna 1848 yhteensä 263.

⁴³ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Hb:7 Maaherran vuosikertomukset 1890–1899. Vuosikertomus vuodelta 1896. KA.

⁴⁴ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Hb:7 Maaherran vuosikertomukset 1890–1899. Vuosikertomukset vuosilta 1892 & 1897. KA.

saattoivat joutua kuljeskelemaan ansion perässä ja pahimmassa tapauksessa irtolaisuudesta syytetyiksi. Varsinaisesta irtolaisuudesta syytettyjen kokonaismäärää on mahdoton arvioida, sillä esimerkiksi maaherran kertomusten tiedot on koottu henkikirjojen perusteella, eikä kaikki Oulussa oleskelleet olleet siellä henkikirjoilla. Lisäksi osa irtonaista elämää viettäneistä eivät jääneet koskaan kiinni.

Seuraaviin taulukoihin olen koonnut Suomen virallisen tilaston sekä Oulun lääninhallituksen pöytäkirjojen pohjalta tietoja koko maan sekä Oulun irtolaistilanteesta. Ne kuvaavat irtolaisuudesta kiinni otettuja ja tuomittuja sekä irtolaisten keskiarvoista ikää ja sukupuolijakaumaa. Tilastot helpottavat irtolaistilanteen hahmottamista niin koko maan tasolla kuin paikallisesti Oulussa. Niihin on kuitenkin syytä suhtautua varauksella, sillä täsmällisiä tietoja irtolaisista ja niiden määristä ei ole mahdollista muodostaa.

Taulukko 1. Vuosina 1883, 1889 ja 1893 irtolaisuudesta kiinni otettujen ja tuomittujen määrä koko maassa ja Oulussa.

	1883 ⁴⁵	1889 ⁴⁶	1893 ⁴⁷
<i>Koko maassa kiinni otetut</i>	1,905	1,729	2,541
<i>Oulussa kiinni otetut</i>	190 ⁴⁸	280 ⁴⁹	130 ⁵⁰
<i>Koko maassa tuomitut (yleinen työ)</i>	853	577	789
<i>Oulussa tuomitut</i>	32*	32	22

*Poikkeuksellisesti vuonna 1883 Oulussa yleiseen työhön tuomituista on tiedossa vain naisten osuus.

⁴⁵ SVT XII: Vankeinhoito. Vankeinhoitohallituksen kertomus vuodelta 1883, 21–25.

⁴⁶ SVT XII: Vankeinhoito. Vankeinhoitohallituksen kertomus vuodelta 1889, 20–23.

⁴⁷ SVT XII: Vankeinhoito. Vankeinhoitohallituksen kertomus vuodelta 1893, 20–25.

⁴⁸ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Ca:30 Lääninhallituksen pöytäkirjatoisteet 1881–1883, 1277. KA.

⁴⁹ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Ca:31 Lääninhallituksen pöytäkirjatoisteet 1884–1889, 2283. KA.

⁵⁰ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Ca:33 Lääninhallituksen pöytäkirjatoisteet 1892–1896, 323. KA.

Kuten taulukosta nähdään, irtolaisuudesta otettiin kiinni suhteellisen usein, mutta yleiseen työhön tuomitseminen oli harvinaisempaa. Näin toimittiin koko maassa ja Oulussa jokaisena vertailuvuotena. Poikkeuksena oli kuitenkin vuosi 1883, jolloin irtolaisuudesta tuomittiin melko runsaasti verrattuna muihin vuosiin. Syy tähän saattoi olla uudessa irtolaisasetuksessa, joka otettiin käyttöön kyseisenä vuonna. Ehkä tällöin irtolaiskontrolli oli tarmokkaampaa ja sen myötä myös irtolaisuudesta tuomitseminen yleisempää. Vuonna 1889 kiinni otettujen irtolaisten määrä koko maassa oli alimmillaan, mutta Oulussa vertailuvuosiin nähden otettiin irtolaisia kiinni eniten. Samana vuonna irtolaisuudesta tuomitseminen näyttää Oulussa olleen kuitenkin alhaisempi verrattuna vuoteen 1883. Vuoden 1883 Oulussa tuomittujen lukumäärä on hämäävä, sillä tiedossa on vain naisten osuus. Todennäköisesti luku oli suurempi ottaen huomioon myös irtolaisuudesta tuomitut miehet. Vuosi 1893 näyttää mielenkiintoiselta, sillä silloin irtolaisuudesta on koko Suomessa otettu kiinni valtava määrä verrattuna edellisvuosiin. Oulun tilanne näyttää kuitenkin päinvastaiselta – irtolaisuudesta on otettu kiinni ja tuomittu kaikkein vähiten vertailuvuosiin nähden.

Tilastojen valossa irtolaismäärät näyttäytyvät epätasaisilta jokaisena vertailuvuotena. Suomen virallisen tilaston tietojen mukaan vuoteen 1899 tultaessa irtolaisuudesta kiinni otettujen ja tuomittujen määrä laski valtavasti. Silloin irtolaisia otettiin kiinni 1,761 henkilöä ja tuomittiin vain 571 henkilöä.⁵¹ Kyseinen vuosi ei ole taulukossa sen vuoksi, että Oulun tiedot puuttuvat vuoden 1899 kohdalta kokonaan. Voi kuitenkin todeta, että tutkimusajankohtani päätösvuotena irtolaisuus oli joko vähentynyt tai siitä otettiin kiinni ja tuomittiin harvemmin. Toisaalta tutkielmani rajoissa tarkastelujaksoni päättyy vuoteen 1899, enkä ole tarkastellut tietoja irtolaismääristä tämän jälkeen.

On hankala arvioida, mistä kyseiset muutokset vuosien välillä johtuvat. Todennäköisesti Oulun tilanteessa irtolaisuudesta kiinni otettujen ja tuomittujen määrään on vaikuttanut kyseisinä vuosina virassa olleet kuvernöörit ja heidän lääninhallituksensa. Jokaisena vertailuvuotena: 1883, 1889 ja 1893 Oulussa oli virassa eri kuvernööri.⁵² He kaikki tulkitsivat irtolaisasetusta omalla tavallaan ja näkivät tarpeen tuomita tai olla tuomitsematta irtolaisia yleisiin töihin. Lisäksi läänissä irtolaisia otettiin kiinni

---

⁵¹ SVT XII: Vankeinhoito. Vankeinhoitohallituksen kertomus vuodelta 1899. 20–22.

⁵² Kangasniemi, Kaján & Tuominen 1986, 167.

poliisiviranomaisten toimesta. On selvää, että virassa olleet poliisit ovat myös tulkinneet irtolaisasetusta eri tavalla ja näin ollen muutokset voivat johtua vain viranomaisten tavoista tulkita irtolaisasetusta.

Taulukko 2. Vuosina 1883, 1889 ja 1893 tuomittujen irtolaisten keskimääräiset iät sekä irtolaisten sukupuolijakaumat.

	1883 ⁵³	1889 ⁵⁴	1893 ⁵⁵
<i>Irtolaisten ikä</i>	30 vuotta*	31 vuotta	31 vuotta
<i>Irtolaisten sukupuolijakauma koko maassa</i>	303 naista 550 miestä	289 naista 288 miestä	387 naista 402 miestä
<i>Irtolaisten sukupuolijakauma Oulussa</i>	32 naista*	21 naista 11 miestä	13 naista 9 miestä

*Poikkeuksellisesti vuoden 1883 irtolaisuudesta Oulussa tuomittujen iästä ja sukupuolesta on tiedossa vain naisten osuus.

Tyypillinen irtolainen oli juuri parhaassa työiässä oleva nainen tai mies. Heidän keskimääräinen ikänsä oli jokaisena vertailuvuonna noin 30 vuotta. Irtolaisten sukupuolijakauma puolestaan oli epätasaisempi. Vuonna 1883 irtolaisuudesta tuomittiin huomattavasti enemmän miehiä kuin naisia. Voi arvioida, että tällöin myös Oulussa tuomittiin miehiä suhteellisen runsaasti. Tietoa tästä ei kuitenkaan ole, sillä Suomen virallisen tilaston mukaan luotettavat ja yhtäläiset tiedot maan kaikista työlaitoksista puuttuvat vuoden 1883 kohdalla.⁵⁶ Naisten ja miesten määrä tuomituista näyttää kuitenkin tasaantuvan vuosien 1889 ja 1893 kohdalla. Vuonna 1893 koko maassa tuomittujen naisten määrä onkin huipussaan. Se kasvoi edellisvuodesta lähes sadalla hengellä. Huomionarvoinen seikka on se, että Oulussa naisia on tuomittu enemmän kuin miehiä jokaisena vertailuvuotena. Voi olla, että Oulussa naisia tuomittiin

⁵³ SVT XII: Vankeinhoito. Vankeinhoitohallituksen kertomus vuodelta 1883, 24–25.

⁵⁴ SVT XII: Vankeinhoito. Vankeinhoitohallituksen kertomus vuodelta 1889, 22–23.

⁵⁵ SVT XII: Vankeinhoito. Vankeinhoitohallituksen kertomus vuodelta 1893, 23–25.

⁵⁶ SVT XII: Vankeinhoito. Vankeinhoitohallituksen kertomus vuodelta 1883, 23.

irtolaisuudesta ankarammin kuin miehiä. Kuitenkin Oulussa sekä miesten että naisten kohdalla tuomitseminen väheni huomattavasti vuoteen 1893 mennessä. Ehkei yleiseen työhön tuomitsemista nähty enää niin tarpeellisena. On kuitenkin otettava huomioon se seikka, että samoja irtolaisia saatettiin ottaa kiinni useampaan otteeseen vuoden sisällä, joten todennäköisesti luvut irtolaisten määrästä eivät pidä täysin paikkansa.

Vaikka irtolaismäärät läänissä katsottiin huolestuttaviksi, näki maaherra lääninsä siveellisyyden ja järjestyksen varsin vakaana, mikä käy ilmi maaherran vuosikertomuksista.⁵⁷ Siitä voidaan päätellä, että läänin kuvernöörin mielestä lisääntyvä irtolaisuus pysyi kontrollissa. Irtolaiset nähtiin kuitenkin ongelmana, sillä heistä kirjoitettiin jatkuvasti vuosikertomuksiin. Ne paljastavatkin lääninhallituksen yleisen näkemyksen Oulun irtolaistilanteesta. Irtolaiset nähtiin ”henkisesti ja siveellisesti turmioksi josta syystä irtolaiskansan tilan parantaminen tästä läänistä niin kuin yleensä koko maassa kaipaa perinpohjaista muutosta ja parannusta”.⁵⁸ Irtolaisen väestön lisääntyminen näytti huolestuttavalta ja toimet sen ehkäisemiseksi nähtiin kontrollissa.

---

⁵⁷ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Hb:7 Maaherran vuosikertomukset 1890–1899. Vuosikertomus vuodelta 1894. KA.

⁵⁸ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Hb:7 Maaherran vuosikertomukset 1890–1899. Vuosikertomus vuodelta 1897. KA.

2. Irtolaiskontrollin harjoittaminen Oulussa

2.1. Lääninhallitus kuulustelee ja tuomitsee

Irtolaisasioita hoitivat lähes kaikki Oulussa paikallista valtaa käyttäneet viranomaistahot. Näin ollen lääninhallitus, köyhäinhoitohallitus, raastuvanoikeus, maistraatti, kunnallislautakunta ja poliisiviranomaiset sekä kirkkoherrat ja papit olivat kaikki tekemisissä irtolaisten kanssa. Irtolaiset olivatkin jatkuvan tarkkailun alaisina. Suurimmilta osin irtolaisasioita hoitivat lääninhallitus ja poliisilaitos, joiden harjoittamaa irtolaiskontrollia käsittelen tässä luvussa.

Lääninhallitus koostui korkeinta valtaa käyttävästä läänin kuvernööristä sekä muista lääninhallituksen virkamiehistä. Kuvernöörin tehtävänä oli vuoden 1635 ohjesäännön mukaisesti valvoa koko läänin oloja, sen elinkeinotoimintaa sekä läänin hallintoa. Kaikki viranomaistahot toimivatkin läänin kuvernöörin alaisuudessa.⁵⁹ Kuvernöörin tuli vuosittain laatia kirjalliset raportit lääninsä oloista keskushallinnolle sekä toimittaa virkamiehistöille raportteja muun muassa yleiseen työhön tuomituista irtolaisista.⁶⁰ Läänin kuvernöörin ympärille muodostettu lääninhallitus huolehti siis koko läänin asioista, ja vuoden 1883 säännöksellä sen tehtäväksi kirjattiin irtolaisasioiden hoitaminen ja irtolaisten tuomitseminen.⁶¹

Lääninhallituksen tehtävä oli kuulustella poliisiviranomaisten kiinniottamat irtolaiset ja tuomita irtolaisuuteen syyllistyneet henkilöt. Kiinniotetulle irtolaiselle tuli aina pitää kuulustelu, jossa hänestä selvitettiin kaikki mahdollinen tieto. Niiden pohjalta päätös irtolaisuuden seuraamuksesta voitiin tehdä. Irtolaiskuulustelun suoritti joko läänin kuvernööri tai lääninhallituksen virkamies. Käytössäni oleva aineisto lääninhallituksen pöytäkirjoista on tehty näiden kansliakuulusteluiden pohjalta, ja tiedot kiinniotetun irtolaisen asuinpaikasta, elämänvaiheista, mahdollisista aiemmista rikoksista sekä kiinnioton syistä on kirjattu pöytäkirjoihin. Pelkkä irtolaisen lausunto omista elämänsuhteista ei riittänyt, vaan lääninhallituksen tuli selvittää tiedot myös niiltä tahoilta, jotka olivat irtolaisen kanssa tekemisissä. Lääninhallituksen tuli saada irtolaisen

---

⁵⁹ Tiihonen 1986, 145.

⁶⁰ Tiihonen 1986, 46.

⁶¹ Tiihonen 1986, 33.

kiinniottaneen poliisin kirjallinen ilmoitus siitä, miksi irtolainen oli otettu kiinni sekä kunnan todistus siitä, että kiinni otettua irtolaista oli varoitettu irtolaisuuden harjoittamisesta. Lisäksi jos syytetty määrättiin yleiseen työhön, mukaan tuli liittää papinkirja.⁶² Pöytäkirjoihin saatettiin liittää myös muita todistuksia, kuten irtolaisten rippi- ja muuttokirjoja, passeja sekä mainetodistuksia ja jopa omaisten vaatimuksia päästää irtolainen vapaaksi. Kuulusteluiden pohjalta irtolainen joko tuomittiin tai päästettiin vapaaksi. Lopullisen päätöksen irtolaisen tuomitsemisesta teki aina kuvernööri.⁶³

On huomattava, että irtolaiskuulustelut eivät olleet nopeita prosesseja. Ne saattoivat kestää hyvinkin pitkään, ottaen huomioon, ettei esimerkiksi papintodistuksen saapuminen lääninhallintoon käynyt nopeasti. Lisäksi irtolainen saattoi omalla toiminnallaan pitkittää tutkintaansa. Yleistä oli esimerkiksi nimen tai kotipaikkakunnan valehteleminen, sillä henkilöllisyyksiä oli vielä vaikea selvittää.⁶⁴ Pukero on todennut, että Kuopiossa irtolaiskuulustelut ja tuomion odottaminen saattoivat kestää viikoista jopa kuukausiin.⁶⁵ Lisäksi kuulusteluiden ajan irtolaisia säilytettiin lääninvankilassa. Nygårdin mukaan irtolaiset joutuivat kohtaamaan jopa epäoikeudenmukaisemman käsittelyn kuin rikolliset, joille suotiin aina mahdollisuus puolueettomaan oikeudenkäyntiin. Irtolaisiin sovellettiin nopeampaa tapaa, eikä irtolaisella ollut juurikaan puolustusmahdollisuuksia.⁶⁶ Vaikuttaakin siltä, että irtolaisuudesta on tuomittu kerätyn tiedon perusteella, eikä tosiasiasa irtolaisella ollut varaa vaikuttaa päätökseen. On kuitenkin hankala tehdä johtopäätöksiä kuulusteluiden luonteesta, sillä pöytäkirjat eivät tuo esiin irtolaisen omaa ääntä.

Irtolaisiin kohdistunut kontrolli lääninhallinnon tasolla oli laajaa. Lääninhallitus sekä sen alaisuudessa toimivat virkamiestahot ympäri läänin pitivät kirjaa irtolaisista ja toimittivat tietoja taholta toiselle irtolaiskontrollin tehostamiseksi. Lainsäädännön mukaisesti lääninhallituksen tehtävä oli tarkkailla, kuulustella ja tuomita irtolaisia. Irtolaisuudesta syytetyt määrättiin joko vapaaksi, yleiseen työhön työlaitoksiin tai

---

⁶² Ståhlberg 1893, 186.

⁶³ Pukero 2009, 35.

⁶⁴ Pukero 2009, 43.

⁶⁵ Pukero 2009, 61.

⁶⁶ Nygård 1985, 12.

etsimään laillista suojelusta (palvelusta) jonkun hyvämaineisen isännän luota. Eräs huomionarvoinen seikka kuitenkin on, että Oulusta irtolaisia lähetettiin harvemmin työlaitoksiin tai kehruhuoneisiin. Yleisempää oli, että henkilöä varoitettiin useamman kerran ja määrättiin hankkimaan suojelusta.⁶⁷ Myös Nygård on todennut, että Oulun läänin kuvernööri pyrki viimeiseen saakka välttämään irtolaisten lähettämistä työlaitoksiin. Ennemmin irtolaiselle haluttiin etsiä palveluspaikka.⁶⁸ Seuraavasta lainauksesta on selvästi nähtävissä Oulussa käytetyn irtolaiskontrollin muodot:

Löysäläinen Kellon kylästä B. E. J. on kunnallislautakunnan kokouksessa huhtikuun 3. päivänä 1882 varoitettu käytöksensä ja kuljeskelemisensä seurauksista sekä kehoitettu ahkeruuteen ja säännöllisyyteen kuin myös määrätty neljäntoista vuorokauden kuluessa hankkimaan itsellensä palvelusta ja suojelusta jonkun hyvämaineisen isännän luona.⁶⁹

Tavallista oli ottaa kiinni irtolaisuuteen syyllistynyt henkilö ja varoittaa häntä elämänlaadustaan sekä antaa tälle elämänohjeita. Tämän jälkeen irtolaiselle määrättiin lähes poikkeuksetta 14 vuorokautta aikaa hankkia suojelusta. Usein lääninhallitus myös pyysi hyvämaineisia isäntiä ilmoittautumaan, mikäli halusivat ottaa suojelukseensa irtolaisen. Kiinnostavaa onkin, missä määrin tällainen kontrolli oli toimivaa.

2.2. Poliisiviranomaiset ottavat kiinni

Lääninhallitus ja kuvernööri toimivat irtolaisasioissa tuomiovaltaa käyttävänä osapuolena. Ensi kädessä irtolaiset olivat kuitenkin tekemisissä poliisiviranomaisten kanssa. Poliisilaitoksia oli perustettu maahan 1800-luvun kuluessa väestönkasvun ja liikkuvan väestön lisääntymisen seurauksena. Läänit tarvitsivat toimijoita, jotka huolehtivat kaupunkien järjestyksenpidosta. Samoihin aikoihin perustettiin myös

⁶⁷ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Ca:32 Lääninkanslian pöytäkirjatoisteet 1890–1891. 2-3.4.1890, 223–227. KA.

⁶⁸ Nygård 1985, 90.

⁶⁹ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Ca:30 Lääninkanslian pöytäkirjatoisteet 1881–1883. 03.03.1883, 999. KA.

ensimmäisiä kuritushuoneita sekä työ- ja lääninvankiloita. Oulu sai oman lääninvankilansa vuonna 1885.⁷⁰

Poliisin tuli valvoa järjestystä kaupungissa, ja sen yhdeksi tehtäväksi kirjattiinkin irtolaisten kiinniottaminen ja rankaiseminen.⁷¹ Poliisi toimi irtolaisuuden määrittävänä tahona ottaessaan kiinni liikuskelevia ja pahatapaisia irtolaisia. Huomattava onkin, että käsitykset irtolaisuudesta saattoivat vaihdella eri virkamiestahojen välillä. Viranomaiset eivät välttämättä tunteneet irtolaisasetusta riittävän hyvin, ja siten esimerkiksi turhia pidätyksiä saattoi tapahtua. Poliisit ottivatkin irtolaisia kiinni melko kevyin perustein, sillä suurin osa päästettiin kuvernöörin menettelystä vapaaksi.⁷² Nygård onkin todennut, että irtolaiskontrolli vaihteli eri lääneissä ja eri virkamiestahoissa sen mukaan, kuinka hyvin viranomaiset tunsivat lainsäädännön, kuinka he halusivat annettuja asetuksia valvoa ja miten he irtolaisuutta tulkitsivat.⁷³

Oulun poliisilaitoksen suuria työllistäjiä olivat irtolaiset, sillä kasvava kaupungistuminen oli tuonut mukanaan myös runsaat irtolaismäärät. Poliisin jokapäiväiseen työhön kuuluikin irtolaisten tarkkailu ja passittaminen kaupungin- ja lääninvankilaan odottamaan irtolaiskuulusteluja. Käyttämäni Oulun poliisilaitoksen arkistoaineistot: Oulun poliisilaitoksen varkaiden ja huonomaineisten naisten kirja sekä rikosilmoituspäiväkirjat osoittavat, että irtolaisuus Oulussa oli melko runsasta. Esimerkiksi vuonna 1883 poliisin rikosilmoituspäiväkirjaan oli merkitty yhteensä 90 irtolaista.⁷⁴

Irtolaiset varkaiden ja huonomaineisten naisten kirjassa kertovat Oulun poliisilaitoksen harjoittaman irtolaiskontrollin järjestelmällisyydestä. Jostain syystä nähtiin, että oli tarpeellista rikosilmoitusten lisäksi pitää päiväkirjaa erityisen *huonomaineisista* henkilöistä. Kiinnostava onkin kysymys siitä, millä perustein henkilö sai itselleen huonomaineisen leiman. Käsite huonomaineinen viittaa todennäköisesti pahatapaisuuteen, joka liitettiin usein naisilla seksuaalisuuteen. Pahatapaisuus nähtiin sukupuolisidonnaisena, sillä miesten ja naisten pahatapaisuutta pidettiin luonteeltaan

---

⁷⁰ Karvonen 1985, 10.

⁷¹ Keskinen 2004, 30.

⁷² Nygård 1985, 13.

⁷³ Nygård 1985, 13.

⁷⁴ Oulun poliisilaitoksen järjestyksenosaston arkisto. Ad:4 Rikosilmoituspäiväkirja 1883–1884. KA.

erilaisina. Naisilla se oli irstautta tai haureellisuutta, kun taas miehillä useimmiten juoppoutta tai rikollisuutta.⁷⁵ Naisten sukupuoliroolilta odotettiin aikansa mukaisesti siveellisyyttä ja hyviä tapoja, joten haureellisuutta pidettiin hyvin vakavana tekona.⁷⁶ Irtolaisnaisten nähtiin myös kantavan ja levittävän sukupuolitauteja, joten siveettömät irtolaisnaiset olivat alttiita joutumaan tuomituiksi yleiseen työhön.⁷⁷ Varkaiden ja huonomaineisten naisten kirjaan on todennäköisesti haluttu merkitä sellaiset henkilöt, jotka olivat erityisen valvonnan alaisina heidän huonomaineisuutensa takia, ja näin ollen joutuivat tiukemman sosiaalisen kontrollin kohteiksi.

Irtolaisia kirjattiin ylös myös rikosilmoituspäiväkirjoihin, mikäli he olivat syyllistyneet johonkin rikokseen. Heidät erotettiin poliisilaitoksen rikosmateriaalissa muista rikoksen tekijöistä. Irtolaiset mainittiin esimerkiksi sanoin ”joutolainen”⁷⁸ tai ”kulkuri”⁷⁹. Erikoista on se, että vaikka rikollisuus ei kuulunut irtolaislainsäädännön piiriin, rikoksen tehnyttä irtolaista rangaistiin silti irtolaislainsäädännön mukaisesti⁸⁰. Irtolaisuus kytkeytyi paljolti pikkurikollisuuteen, joten näpistyksyet, varkaudet ja väkivaltaisuuDET katsottiin kuuluvan pahatapaisuuden piiriin ja näin ollen myös irtolaisuuteen. Rikosilmoituspäiväkirjoihin merkittiin ylös myös esimerkiksi sellaiset henkilöt, jotka piilottelivat luonaan passittomia ja suojeluksettomia henkilöitä. Vuonna 1886 poliisi vaati edesvastuuseen leskirouvaa, joka oli pitänyt kuukauden ajan luonaan passitonta K. H:ta Muhokselta, eikä ollut ilmoittanut siitä poliisikonttoriin.⁸¹ Tällainen oli ilmeisen yleistä, sillä esimerkiksi vuosina 1887–1888 tällaisia tapauksia mainittiin 17.⁸² Ilmiö kertoo siitä, että irtolaisia haluttiin myös suojella irtolaiskontrollilta.

Irtolainen jäi usein kiinni vasta, kun oli tehnyt itsensä näkyväksi esimerkiksi näpistelemällä tai käyttäytymällä siveettömästi. Irtolaiset selvästi aiheuttivat häiriötä kaupungissa, sillä suuri osa aineistoihin kirjatusta oli liikuskelevia, kerjääviä tai

---

⁷⁵ Pukero 2009, 64–65.

⁷⁶ Pukero 2009, 67.

⁷⁷ Pukero 2009, 66.

⁷⁸ Oulun poliisilaitoksen järjestyksenosaston arkisto. Ad:6 Rikosilmoituspäiväkirja 1886–1897. 3.12.1887 No. 40. KA.

⁷⁹ Oulun poliisilaitoksen järjestyksenosaston arkisto. Ad:4 Rikosilmoituspäiväkirja 1883–1884. 7.9.1883, No. 648. KA.

⁸⁰ Pukero 2009, 64. KA.

⁸¹ Oulun poliisilaitoksen järjestyksenosaston arkisto. Ad:6 Rikosilmoituspäiväkirja 1886–1897. 8.12.1886. No. 48. KA.

⁸² Oulun poliisilaitoksen järjestyksenosaston arkisto. Ad:6 Rikosilmoituspäiväkirja 1886–1897. KA.

pahatapaisia, jotka otettiin kiinni juopottelusta, huonosta elämästä ja pikkurikoksista. Naisirtolaisia otettiin usein kiinni siveettömyyden harjoittamisesta. Poliisi ottikin irtolaiksi epäiltyjä kiinni monista eri syistä. Seuraavissa lainauksissa on nähtävissä tyypillisiä syitä, jotka ovat johtaneet irtolaisen vangitsemiseen:

Joutolainen F. P. vietiin vankilaan kun hän kotonaan oli pitänyt niin paha elämää että vaimonsa täytyi pyytää poliisin apua.⁸³

Löysäläinen A. P. Oulun kaupungista vietiin kaupungin vankilaan juoppoudesta ja pahasta elämästä sekä siitä että ei ollut asuntoa.⁸⁴

”Pahaan elämään” eli pahatapaisuuteen luettiin poliisilaitoksen materiaalin perusteella jollain tavalla häiriköivä käyttäytyminen, esimerkiksi väkivaltainen käytös. Siihen liitettiin lähes poikkeuksetta myös juoppous, joka käy ilmi irtolaisen A. P:n kohdalla. Henkilö otettiin usein poliisiin toimesta kiinni ”syystä kuin hän oli juovuksissa ja piti paha elämää”.⁸⁵ Vuonna 1883 pahasta elämästä ja juoppoudesta otettiin kiinni poliisilaitoksen mukaan 44 irtolaista.⁸⁶ Pahatapaisuus oli yksi irtolaisten tyypillisimmistä vangitsemisperusteista. Pelkästään asunnottomia irtolaisia ei vuoden aikana otettu kiinni yhtäkään.

Kukkonen ja Pelkonen veivät vankilaan klo 12 yöllä Torikadulta naiset M. M:n Kestilästä ja M. K:n Muhokselta syystä kun ovat oleskelleet kaupungissa.⁸⁷

Toinen tyypillinen irtolaisen kiinnioton syy oli oleskelu tai kuljeskelu oman paikkakuntansa ulkopuolella, jota edellä mainitut naiset olivat harjoittaneet. Tämän

---

⁸³ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Ca:32 Lääninkanslian pöytäkirjatoisteet 1890–1891. Otteita Oulun kaupungin poliisikonttorin päiväkirjasta vuodelta 1889. 23.1.1890, 86. KA.

⁸⁴ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Ca:31 Lääninkanslian pöytäkirjatoisteet 1884–1889. Ulosveto poliisikonttuurin päiväkirjasta pidetty vuonna 1884. 22.12.1884, 562. KA.

⁸⁵ Oulun poliisilaitoksen järjestyksenosaston arkisto. Ad:4 Rikosilmoituspäiväkirja 1883–1884. 17.9.1883. No. 678. KA.

⁸⁶ Oulun poliisilaitoksen järjestyksenosaston arkisto. Ad:4 Rikosilmoituspäiväkirja 1883–1884. KA.

⁸⁷ Oulun poliisilaitoksen järjestyksenosaston arkisto. Ad:4 Rikosilmoituspäiväkirja 1883–1884. 29.12.1884. No. 885. KA.

vuoksi he tulivat irtolaisuudesta kiinni otetuiksi. Oleskelusta ja liikuskelusta poliisi otti vuonna 1883 kiinni yhteensä 21 henkilöä.⁸⁸

*Joutolaisnainen L. W. vietiin kaupungin vankilaan syystä kun hän oli kahden naiskumppanin kanssa särkenyt lukon kauppamies Grönmarkin pellolla olevan ladon ovesta ja luvattomasti asettuneet mainittuun latoon asumaan ja sinne miehiä vastaanottamaan.*⁸⁹

Irtolaisnaisia otettiin usein kiinni haureellisesta elämästä. Edellisen kuvauksen naiset olivat ilmeisesti prostituution harjoittajia sekä myös asunnottomia, sillä he olivat murtautuneet kauppamies Grönmarkin latoon asumaan, jossa he myös miehiä vastaanottivat. Selkeästi ammattihaureuden harjoittamisesta ei vuonna 1883 otettu kiinni muutamaa enempää, mutta siveettömyydestä ja haureellisuudesta otettiin kiinni kyseisenä vuonna yhdeksän irtolaisnaista.⁹⁰ Yhtäkään miestä ei syytetty haureellisuudesta.

Edellisten kuvausten lisäksi vuonna 1883 poliisi otti kiinni muun muassa kymmenen kerjäläistä sekä seitsemän passitonta ja kirjatonta irtolaista. Irtolaisuus näyttäytyi Oulussa siis hyvin monimuotoisena. Lisäksi suurin osa irtolaisista ei syyllistynyt vain yhteen irtolaisuuden muotoon, vaan sama irtolainen saattoi olla yhtäaikaisesti pahatapainen, juoppo ja asunnoton, kuten edellä mainitun A. P:n tapaus osoittaa.

Oulun irtolaiskontrollille oli tyypillistä, että poliisi otti kiinni runsaasti irtolaisia, mutta lääninhallitus tuomitsi vain harvoja. Irtolainen päästettiin lähes aina vapaaksi tai vaadittiin hankkimaan palvelusta 14 vuorokauden kuluessa. Harvemmissa tapauksissa irtolainen määrättiin yleiseen työhön. Huomionarvoista on myös se, että sekä lääninhallituksen että poliisin irtolaisaineistossa toistuvat samat irtolaisnimet vuodesta toiseen. Irtolaiskontrollille ominaista olikin, että vaikka sama irtolainen otettiin kiinni useamman kerran mitä pahatapaisemmasta käytöksestä, hän selvisi eittämättä

⁸⁸ Oulun poliisilaitoksen järjestyksenosaston arkisto. Ad:4 Rikosilmoituspäiväkirja 1883–1884. KA.

⁸⁹ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Ca:31 Lääninkanslian pöytäkirjatoisteet 1884–1889. Otteita Oulun kaupungin poliisikonttorin päiväkirjasta vuonna 1885. 18.11.1885, 809. KA.

⁹⁰ Oulun poliisilaitoksen järjestyksenosaston arkisto. Ad:4 Rikosilmoituspäiväkirja 1883–1884. KA.

varoituksella.⁹¹ Ei ollut kuitenkaan tavatonta, että irtolainen lähetettiin työlaitokseen parantamaan tapojaan.⁹² Yleiseen työhön määrätyt irtolaiset olivat Oulussa usein niitä, jotka joutuivat jatkuvasti irtolaisuudesta syytetyiksi, ja jotka eivät varoituksista huolimatta päässeet irti irtolaisesta elämästään. Viimeinen keino oli työlaitokseen lähettäminen.⁹³ Heille irtolaisuus näytti olevan pikemminkin elämäntapa kuin ohimenevä vaihe, sillä työlaitoksesta päästyään he jatkoivat irtonaista elämäänsä. Kiinnostavaa onkin, miksei tällaisten henkilöiden irtolaisuutta saatu loppumaan. Olihan irtolaiskontrollin järjestämisessä lopulta kyse irtolaisuuden kitkemisestä. Seuraavassa luvussa tarkastelen irtolaiskontrollin toimivuutta Oulussa sekä sen vaikutuksia irtolaisten elämään.

---

⁹¹ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Ca:32 Lääninkanslian pöytäkirjatoisteet 1890–1891. 29.3.1890, 195–199. KA.

⁹² Oulun poliisilaitoksen järjestyksenosaston arkisto. Bd:5 Varkaiden ja huonomaineisten naisten kirja 1874–1886. KA.

⁹³ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Ca:31 Lääninkanslian pöytäkirjatoisteet 1884–1889. 7.6.1884, 337–338. KA.

3. Oulun irtolaiskontrollin toimivuus

Läänin kuvernöörin tulee, hankittuansa selvityksen kiinni otetun irtolaisen käytöksestä ja elämänsuhteista, tutkia, onko semmoisia asianhaaroja olemassa, jotka saattavat olla hänelle puolustukseksi tahi muuten vaikuttaa, ettei muuta seurausta hänelle tule, jossa tapauksessa hän joko päästettäköön vapaaksi taikka lähetettäköön kotopaikkaansa: mutta jos semmoisia asianhaaroja kiinni otetun suhteen ei löydy, tuomitkoon kuvernööri hänet irtolaisuudesta yleiseen työhön.⁹⁴

Lainsäädännöllisesti irtolaisuuteen tuomitut tuli rangaista yleisellä työllä, joka tarkoitti pakkotyötä työlaitoksissa.⁹⁵ Kuvernöörin tuli tutkia, täyttikö irtolaisuudesta kiinni otettu irtolaisuuden kriteerit sekä kuinka juurtunut tämä oli irtolaiseen elämäntapaan. Lisäksi tuomioon vaikutti irtolaisuuden toistuvuus. Jos kiinni otettu henkilö oli ensi kertaa syytettynä, eikä hänen pahatapaisuuttansa nähty raskauttavana, päästi kuvernööri todennäköisesti henkilön vapaaksi tai määräsi tälle pakon hakea suojelusta. Jos henkilö todettiin erityisen pahatapaiseksi ja irtolaisuuteen taipuvaksi, hänet useimmiten lähetettiin työlaitokseen.⁹⁶ Yleiseen työhön tuomitseminen oli aina kiinni kunkin lääninhallituksen omista irtolaiskäytännöistä. Osa harjoitti kontrollia ankarammin kuin toiset.

Oulun lääninhallitus tuomitsi irtolaisuudesta yleiseen työhön useimmiten vain huonomaineisimmat henkilöt. Irtolaisuuden tuli ehdottomasti olla pahatapaista ja jatkuvaa, jotta irtolainen tuli lähetetyksi työlaitokseen. Oulun läänin kuvernööriltä pyydettiin kahdesti erään irtolaisnaisen lähettämistä ojennuslaitokseen tämän huonon maineen ja elämäntapojen vuoksi.⁹⁷ Mistään ei kuitenkaan käy ilmi, että häntä koskaan lähetettiin sinne. Sen sijaan lääninhallitus teki kuulutuksen, jossa hyvämaineisia isäntiä pyydettiin ottamaan hänet suojelukseensa.⁹⁸

---

⁹⁴ 5 § Armollinen Asetus irtolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä. 2.4.1883.

⁹⁵ Ståhlberg 1893, 200.

⁹⁶ Ståhlberg 1893, 198.

⁹⁷ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Ca:30 Lääninkanslian pöytäkirjatoisteet 1881–1883. 28.10.1882, 890. KA.

⁹⁸ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Ca:30 Lääninkanslian pöytäkirjatoisteet 1881–1883. 10.11.1882, 903. KA.

On kuitenkin tapauksia, joissa henkilö lähetettiin yleiseen työhön. Nämä irtolaiset toistuvat jatkuvasti ja useiden vuosien ajan aineistossani. Heidät on lähes poikkeuksetta merkitty huonomaineisten kirjaan ja mainitaan toistuvasti myös lääninhallituksen pöytäkirjoissa. Joutolainen F. P. oli jatkuvasti tekemisissä poliisin ja lääninhallituksen kanssa. Ensi kertaa häntä oli sakotettu juopumuksesta vuonna 1881.⁹⁹ Tämän jälkeen hänet otettiin toistuvasti kiinni juoppoudesta, kiroilemisesta, räyhäämisestä ja väkivaltaisesta käytöksestä¹⁰⁰, kunnes vuonna 1885 hänet määrättiin yleisiin töihin kahdeksaksi kuukaudeksi. F. P. ei ilmeisesti ottanut opikseen, sillä vuosien 1885–1888 hänet otettiin kiinni poliisin toimesta yhteensä 14 kertaa.¹⁰¹

Toinen erityisen huonomaineinen irtolaisnainen oli B. E. J., joka otettiin ensimmäisen kerran kiinni näpistelemisestä vuonna 1880.¹⁰² Vuonna 1882 kunnallislautakunta varoitti häntä irtolaisuudestaan¹⁰³ ja hänet tuomittiin työlaitokseen puoleksi vuodeksi vuonna 1883.¹⁰⁴ Sieltä päästyään hän jatkoi irtolaista elämäänsä:

Koska löysäläinen B. E. J. taaskin on Oulussa tavattu säädyttömästä elämästä ja sieltä tänne lähetetty, niin rohkenee kunnallislautakunta ehdottaa ja pyytää, että J., Herra kruununnimismiehen toimesta lähetettäisiin Oulun läänin Herra kuvernöörin tykö toimitettavaksi kuritushuoneisiin, sillä hänen oleskelunsa täällä näkyy olevan pahennukseksi eikä ole hän ottanut ojentuaksensa niistä varoituksista, jotka kunnallislautakunta on tätä ennen hänelle antanut.¹⁰⁵

Oulun irtolaiskysymys on siitä erikoinen, ettei suuressa läänissä sijainnut ainuttakaan irtolaisille tarkoitettua työlaitosta. Työlaitosten perustaminen liittyi merkantilistiseen

⁹⁹ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Ca:32 Lääninkanslian pöytäkirjatoisteet 1890–1891. 28.1.1890, 96. KA.

¹⁰⁰ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Ca:32 Lääninkanslian pöytäkirjatoisteet 1890–1891. Lyhennysotteita Oulun kaupungin poliisikonttorin päiväkirjasta vuodelta 1889. 23.1.1890, 86–87. KA.

¹⁰¹ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Ca:32 Lääninkanslian pöytäkirjatoisteet 1890–1891. 28.1.1890, 96. KA.

¹⁰² Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Ca:31 Lääninkanslian pöytäkirjatoisteet 1884–1889. 7.6.1884, 402. KA.

¹⁰³ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Ca:30 Lääninkanslian pöytäkirjatoisteet 1881–1883. 03.03.1883, 999. KA.

¹⁰⁴ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Ca:31 Lääninkanslian pöytäkirjatoisteet 1884–1889. 7.6.1884, 402. KA.

¹⁰⁵ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Ca:31 Lääninkanslian pöytäkirjatoisteet 1884–1889. 7.6.1884, 337–338. KA.

tapaan saattaa yhteiskunnalle ”hyödytön” väestö tuottamaan taloudellista hyötyä työnteon avulla. Suomi sai ensimmäisen ojennuslaitoksensa Turkuun vuonna 1739 (lakkautettiin vuonna 1881).¹⁰⁶ Suomalainen rangaistusjärjestelmä alkoi muuttua muotoaan autonomian aikana, kun kuoleman-, ruumiin- ja häpeärangaistukset poistuivat rangaistuskäytännöistä. Sen sijaan työnteke ja kasvatuksellisuus alettiin nähdä osana vankeinhoitoa.¹⁰⁷ Irtolaismäärien kasvaessa 1800-luvulla, ei lääninvankiloiden kapasiteetti riittänyt enää suurten vankimäärien ylläpitoon ja uusien työlaitosten perustaminen nähtiin tarpeellisenä. Vuonna 1839 annettiin yleinen ohjesääntö työlaitosten perustamisesta maan jokaiseen lääniin.¹⁰⁸ 1800-luvun lopulla työlaitoksia oli Suomessa kuitenkin vain Lappeenrannassa ja Hämeenlinnassa, sekä väliaikaisia työlaitoksia muun muassa Kuopiossa ja Mikkelissä (lakkautettiin 1885 ja 1886).¹⁰⁹ Hämeenlinnan kehruhuone oli tarkoitettu naisille ja Lappeenrannan työ- ja ojennuslaitos ainoastaan miehille.¹¹⁰

Koska työnteke nähtiin kasvatuksellisesti reittinä pahaopaisuuden parantamiseen ja irtolaisuuden kitkemiseen, kysymys työlaitosten vähäisyydestä Suomessa on mielenkiintoinen. Lisäksi kaikki irtolaisille tarkoitetut työlaitokset sijaitsivat eteläisessä Suomessa, jonne myös Oulun irtolaiset lähetettiin. Kiinnostavaa onkin, miten irtolaisuus onnistuttiin pitämään kurissa, kun työlaitoksia oli niin vähän. Oletettavasti niiden kapasiteetti nähtiin riittävänä, sillä uusia työlaitoksia ei perustettu. Tämä saattoi olla myös syynä siihen, ettei Oulu saanut omaa työlaitosta. Työlaitosten sijainti eteläisessä Suomessa on varmasti vaikuttanut siihen, ettei Oulusta yleiseen työhön tuomittu kovin herkästi. Matka sinne oli pitkä eikä resursseja vankikyyteihin välttämättä ollut. Työlaitoksen sijaitseminen Oulussa tai Oulun läänissä olisi helpottanut irtolaisuuden kontrollia viranomaisten näkökulmasta.

Oulun irtolaisuudesta tekee erityisen nimenomaan kysymys kontrollin toimivuudesta. Miten irtolaisuuden kontrolli onnistui ja miten irtolaiset saatiin pois irtolaisuuden kierteestä, kun läänissä ei sijainnut ainuttakaan työlaitosta eikä niille kovin usein ketään

---

¹⁰⁶ Pukero 2009, 57.

¹⁰⁷ Pukero 2009, 58.

¹⁰⁸ Pukero 2009, 59.

¹⁰⁹ SVT XII: Vankeinhoito. Vankeinhoitohallituksen kertomus vuodelta 1885, 5.

¹¹⁰ SVT XII: Vankeinhoito. Vankeinhoitohallituksen kertomus vuodelta 1899. Luettelo maan vankiloista, työ- ja pakkokasvatuslaitoksista.

lähetetty? Irtolaiskontrollin tavoitteena oli irtolaisuuden kitkeminen. Sitä harjoitettiin pakkotoimilla viranomaisten toimesta. Oulun lääninhallituksella oli ilmeisen hyvät tiedot irtolaistilanteestaan ja Oulussa toimittiin sen ehkäisemiseksi. Irtolaisiksi epäiltyjä otettiin kiinni runsaasti ja heitä kuulusteltiin lääninhallituksen toimesta. Irtolaisia tarkkailtiin ja heille asetettiin määräyksiä, kuten suojeluksen hankkimista ja elämäntapojen muutosta. Mutta riittikö irtolaisuuden kitkeminen näillä toimilla?

Vaikka irtolaisia otettiin kiinni ja kuulusteltiin runsaasti, he jäivät useimmiten tuomitsematta. Silloin irtolainen sai periaatteessa jatkaa elämäänsä entiseen tapaan, ja todennäköisesti hänet otettiin kiinni myöhemmin uudelleen. Tämän perusteella voidaan väittää, ettei kontrolli ollut järin toimivaa. Näyttää myös siltä, että osa irtolaisista käyttäytyi piittaamattomasti viranomaisten määräyksiä kohtaan, esimerkiksi olemalla hankkimatta laillista suojelua vaatimuksista huolimatta. Heidän irtolaisuuttansa ei saatu kuriin näillä toimilla. Osa tällaisista irtolaisista lähetettiin kyllä yleiseen työhön, osaa ei koskaan. Toisaalta missään ei käy ilmi, oliko yleisen työn rangaistuksella vaikutusta irtolaisuuden kitkemiseen. Osan kohdalla ei ollut, sillä henkilöt jatkoivat edelleen irtolaisuutta elämäänsä (esimerkiksi edellä mainitut F. P. ja B. E. J). Toisaalta ne, jotka lopettivat irtolaisen elämäntapansa tai eivät jääneet siitä kiinni, eivät myöskään näy aineistossa. On siis hankala päätellä, oliko yleisen työn rangaistuksella vaikutusta irtolaisuuden loppumiseen.

Vaikuttaakin siltä, että osan kohdalla irtolaisen elämäntavan jatkuminen näyttäytyi houkuttelevammalta kuin palvelukseen meneminen. Toisaalta osaa irtolaisista ei edes haluttu ottaa palvelukseen. Näin kävi esimerkiksi jo kertaalleen ojennuslaitoksessa olleelle irtolaismiehelle. Hän oli yrittänyt etsiä suojelusta ja holhousta, muttei kukaan häntä suojelukseensa tahtonut ottaa, koska tämä oli ”laiskuudellaan ja tottelemattomuudellaan” saanut kaikki aikaisemmat holhoojansa kyllästymään häneen.¹¹¹ Tällaisten henkilöiden kohdalla irtolaisuuskierteestä eroon pääseminen näyttää lähes mahdottomalta.

---

¹¹¹ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Ca:32 Lääninkanslian pöytäkirjatoisteet 1890–1891. 30.1.1890, 93–94. KA.

Irtolaisuus ei olennaisesti vähentynyt Oulussa tutkittavana ajanjaksona. Tämä kertoo siitä, ettei kontrollin tavoitteita saavutettu. Lääninhallinto näki kuitenkin harjoittamansa irtolaiskontrollin riittävänä, sillä läänin kuvernööri ei erikseen pyytänyt työlaitoksen perustamista Ouluun tai muutoinkaan apua irtolaisten hallintaan. Maaherran vuosikertomuksiin kirjattiin ylös nimittäin toiveita keisarilliselle majesteetille, joita lääni tarvitsisi seutunsa kehittämiseen. Tällaisia tarpeita olivat esimerkiksi uusien teiden rakentaminen¹¹² ja rautatieverkoston kehittäminen.¹¹³ Voi olla, että läänin kuvernööri näki tärkeämpänä suunnata rajalliset resurssit infrastruktuurin kehittämiseen, kuin esimerkiksi työlaitoksen perustamiseen. Lisäksi kuvernööri piti yleistä järjestystä ja siveellisyyttä läänissään riittävänä.¹¹⁴ Jos irtolaisongelma olisi ollut hallitsematon, olisi siitä todennäköisesti mainittu.

Näyttääkin siltä, ettei Oulun lääninhallitus halunnut ensisijaisesti rangaista irtolaisuudesta pakkotyöllä. Ainoastaan huonotapaiset ja irtolaisuuteen juurtuneet lähetettiin yleiseen työhön. Lääninhallitus näki, että irtolaisuus läänissä pysyi hallinnassa ja että heidän toimestaan suoritettu kontrolli oli riittävää. Sen sijaan, että irtolaisia olisi jatkuvasti rangaistu yleisellä työllä, tehokkaampana vaihtoehtona pidettiin irtolaisten saattamista normaaliyhteiskunnan pariin hyvämaineisten isäntien suojeluksessa.

Oli Oulun viranomaisten harjoittama irtolaiskontrolli kuinka toimivaa tahansa, vaikutti se irtolaisten elämään rajoittavasti. Vaikka aineistoni ei tarjoa mahdollisuuksia irtolaisuuden tutkimiseen irtolaisten näkökulmasta, voi niiden pohjalta pohtia kontrollin vaikutuksia ja toimia, joita irtolaiset joutuivat jokapäiväisessä elämässään kohtaamaan. Irtolaiset joutuivat viranomaisten pakkotoimien kohteiksi harjoittaessaan lainsäädännön vastaisia toimia. He olivatkin jatkuvasti tekemisissä irtolaisasioita hoitavien viranomaisten, erityisesti poliisin ja lääninhallituksen kanssa. Irtolaisten elämää rajoittivat poliisien suorittamat kiinniotot, irtolaiskuulustelut ja säilyttäminen vankilassa niiden aikana. Koska irtolaisuus oli kiellettyä, heidän elämänsä varjosti jatkuva kiinnijäämisen mahdollisuus. Toisaalta taas näyttää siltä, ettei osa irtolaisista

---

¹¹² Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Hb:7 Maaherran vuosikertomukset 1890–1899. Vuosikertomus vuodelta 1892. KA.

¹¹³ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Hb:7 Maaherran vuosikertomukset 1890–1899. Vuosikertomus vuodelta 1897. KA.

¹¹⁴ Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto. Hb:7 Maaherran vuosikertomukset 1890–1899. Vuosikertomus vuodelta 1894. KA.

edes tahtonut piilotella: kaupungilla juopoteltiin, räyhättiin ja varasteltiin irtolaisten toimesta. Osa heistä oli valinnut irtolaisen elämäntavan ja jatkoivat sitä, vaikka joutuivatkin viranomaisten syynin kohteiksi.

Huomattava on se seikka, että myös muut, kuten talonpojat ja porvarit juopottelivat ja räyhäsivät kadulla samaan tapaan kuin irtolaiset.¹¹⁵ Elinkeinon harjoittajina he kuitenkin kuuluivat yhteiskunnan vapaisiin jäseniin ja täten heitä kohdeltiin erillä tavalla kuin irtolaisia. Jos esimerkiksi talonpoikainen piti pahaa elämää kadulla juopotellen ja räyhäten, hän sai korkeintaan sakkoja¹¹⁶ ja joutui varotetuksi. Jos irtolainen käyttäytyi samoin, hänet saatettiin viedä lääninvankilaan ja jopa kuvernöörin menettelyyn. Irtolaiset nähtiin näin ollen yhteiskunnan alempana ryhmänä, ja he joutuivat sosiaaliselle kontrollille alisteiseksi kaikissa toimissaan.

---

¹¹⁵ Oulun poliisilaitoksen järjestyksenosaston arkisto. Ad:4 Rikosilmoituspäiväkirja 1883–1884. 20.8.1883. No. 582. KA.

¹¹⁶ Oulun poliisilaitoksen järjestyksenosaston arkisto. Ad:6 Rikosilmoituspäiväkirja 1886–1897. 6.10.1887. No. 26. KA.

Loppulause

Tutkielmassani tarkastelin Oulussa harjoitettua irtolaiskontrollia vuosina 1880–1899. Selvitin, mitkä viranomaistahot irtolaisia kontrolloivat ja millä tavoin heitä kontrolloitiin. Lisäksi pohdin irtolaiskontrollin toimivuutta sekä sen vaikutusta irtolaisten elämään. Irtolaisuus kytkeytyi kysymyksiin huono-osaisuudesta, köyhyydestä, työttömyydestä ja syrjäytymisestä, sekä tällaisten yhteiskunnan ulkopuolelle jääneiden saattamisesta takaisin normaaliyhteiskunnan pariin. Irtolaiset muodostivat eräänlaisen marginaaliryhmän, jota pidettiin normaaliväestöstä poikkeavana ja sosiaalisia ongelmia lisäävänä. Se nähtiin yleistä järjestystä uhkaavana elämis- ja olemistapana, joka lisäsi köyhyyttä ja rikollisuutta. Tällaista sosiaalista ongelmaa pyrittiinkin ratkaisemaan kontrollin keinoin. Tämän vuoksi irtolaisuutta rajoittavia asetuksia säädettiin, alun perin jo Ruotsin vallan aikaisessa Suomessa, mutta myös autonomian aikana.

Väestönkasvun seurauksena myös irtolaisuus oli koko maassa kasvanut. Tätä pidettiin huolestuttavana ilmiönä, sillä väestönkasvua oli tapahtunut etenkin köyhän väestön keskuudessa. Lisäksi ihmisten liikkelu paikasta toiseen oli lisääntynyt. Myös Oulussa irtolaisuuden kasvuun suhtauduttiin vakavasti. Väki oli sidottava työntekoon, ja rajoittavat irtolaisasetukset olivat tähän vastaus. Vuoden 1883 irtolaisasetus asetti rangaistuksenalaiseksi kaikki ne henkilöt, jotka omalla taikalla ulkopaikkakunnalla liikkusivat ja elivät työttöminä sekä pahatapaisina. Tällaiset henkilöt kiinni jäädessään alistettiin sosiaaliselle kontrollille ja viranomaisten pakkotoimille.

Irtolaisasetuksia valvoivat ja niiden toteuttamisesta huolehtivat maan viranomaiset, Oulussa etenkin irtolaisasioita hoitamaan velvoitettu lääninhallitus ja poliisilaitos. Lisäksi esimerkiksi köyhäinhoitohallitus ja maistraatti sekä läänin papit olivat irtolaisten kanssa tekemisissä. Poliisiviranomaisten oli tarkkailtava ja otettava kiinni läänissä irtolaisiksi epäillyt henkilöt sekä toimittaa nämä tutkittavaksi lääninvankilaan. Lääninhallitus puolestaan kuulusteli ja tuomitsi irtolaisuuteen syyllistyneet henkilöt kuvernöörin johdolla. Kiinniotetut irtolaiset päästettiin joko vapaaksi tai vaadittiin hankkimaan palvelusta ja suojelusta joltakin hyvämaineiselta isännältä. Joissakin tapauksissa irtolaisia lähetettiin yleiseen työhön työlaitoksille.

Oulun irtolaiskontrollille ominaista oli se, että vaikka irtolaisia otettiin kiinni ja kuulusteltiin suhteellisen runsaasti, harvoja kuitenkaan tuomittiin irtolaisuudesta. Yleisempää oli varoittaa irtolaisia elämäntyylistään ja vaatia heitä hankkimaan palvelusta ja suojelusta tietyn määräajan kuluessa. Ainostaan huonotapaisimmat ja irtolaisuuteen juurtuneet henkilöt lähetettiin pakkotyöhön työlaitoksille. Osa irtolaisista kuitenkin jatkoi irtonaista elämäänsä jopa työlaitoksessa olon jälkeenkin, kunnes jäivät kiinni uudelleen. Varoitukset irtonaisen elämän jatkamisesta eivät tepsineet eikä irtolaisuus liiemmin vähentynyt Oulussa tutkittavana ajanjaksona. Tällainen ilmiö kertoo siitä, ettei kontrolli ollut kovinkaan toimivaa, vaikka lääninhallinto sitä ilmeisen riittävänä pitikin.

Kuljeskelevat, työttömät ja pahatapaiset irtolaiset olivat toistuvasti tekemisissä viranomaisten kanssa. Heidän kohtaamisensa oli arkipäiväistä irtolaisten harjoittaessa yhteiskuntarauhaa haittaavia toimia, ja viranomaisten koittaessa pitää järjestystä yllä. On kuitenkin huomattava, ettei irtolaisuus ollut aina omaehtoista. Siihen saatettiin syntyä tai ajautua esimerkiksi työpaikan menetyksen kautta. Tällaiset henkilöt joutuivat tahtomattaan mukaan irtolaisten ryhmään ja irtolaiskontrollille alistetuiksi. Irtolaiskontrollin järjestelmää voidaan siten pitää epäoikeudenmukaisena, joka sorsi yhteiskunnan huono-osaisia ja sysäsi vastuun heille itselleen, eikä pyrkinyt toiminnallaan ehkäisemään irtolaisuuskierteeseen joutumista. Irtolaisten palauttaminen takaisin yhteiskunnan pariin tapahtui kontrolloimalla, painostamalla ja pakottamalla.

Vaikka viimeiset irtolaisasetukset poistuivat lainsäädännöstämme vuonna 1986¹¹⁷, voi irtolaisuutta pitää yhä ajankohtaisena teemana. Nykypäivän irtolaisuus on syrjäytymistä, työttömyyttä, köyhyyttä ja asunnottomuutta sekä muita sosiaalisia ongelmia, joita pyritään ratkaisemaan yhteiskunnallisen päätöksenteon keinoin. Irtolaisuus on muuttanut muotoaan; enää ei rangaista työttömyydestä, siveettömyydestä tai säädyttömyydestäkään, mutta yhteiskunnasta irtautuneen väestön ongelma ei ole poistunut. Toimet ongelmien ehkäisemiseen nähtiin aiemmin sosiaalisessa kontrollissa, nykyisin vaaditaan yhteiskunnan suunnalta tulevia kuntouttavia toimia.

---

¹¹⁷ Päihdehuoltolain 17.1.1986/41 kumotessa irtolaislain.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

I Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto, Oulu (KA)

Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto

Lääninkanslian pöytäkirjatoisteet 1881–1899

Maaherran vuosikertomukset 1880–1899

Oulun poliisilaitoksen järjestysosaston arkisto

Rikosilmoituspäiväkirjat 1883–1897

Varkaiden ja huonomaineisten naisten kirja 1880–1886

II Painetut lähteet

1. Lähde- ja asiakirjajulkaisut

Suomen tilastollinen vuosikirja (STV)

Vuosikirja 1925

Suomen virallinen tilasto (SVT)

VI A Väestönmuutokset

XII Vankeinhoito

Asetukset

Armollinen asetus irtolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä 2.4.1883. Suomalainen Virallinen lehti. 10.5.1883. No 106.

2. Lähdekirjallisuus

Ståhlberg, Kaarlo Juho, 1893: *Irtolaisuus Suomen lain mukaan*.
Näköispainos vuonna 1893 ilmestyneestä akateemisesta
väitöskirjasta. Painatuskeskus Oy, Helsinki 1995.

III Tutkimuskirjallisuus

Haapala, Pertti 1989: *Sosiaalhistoria: Johdatus tutkimukseen*. Suomen Historiallinen Seura. Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Hautala, Kustaa 1976: *Oulun kaupungin historia: IV, 1856–1918*. Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva, Oulu.

Häkkinen, Antti 2005: ”Kiertäminen, kulkeminen ja muukalaisuuden kohtaaminen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun maalaisyhteisöissä”. *Vieraat kulkijat – tutut talot: näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*, s. 225–262. Toimittaneet Antti Häkkinen, Panu Pulma, Miika Tervonen. Hakapaino Oy, Helsinki.

Kangasniemi, Mauno & Kaján, Marjatta & Tuominen, Helinä 1986: *Lääninhallinto 350 vuotta – Länsförvaltningen 350 år*. Sisäasiainministeriö. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Karvonen, Ari 1985: *Oulun lääninvankilan historiikki*. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Keskinen, Kimmo & Silvennoinen, Oula 2004: *Helsingin poliisilaitoksen historia 1826–2001*. Helsingin kihlakunnan poliisilaitos, Helsinki.

Mälkiä, Matti 1995 C 9: *Hallintohistoria, hallintotiede, julkishallintotiede: näkökohtia hallintotieteen, julkishallintotieteen ja hallintohistorian sisältöön sekä hallintohistoriallisen tutkimuksen asemaan julkishallintotieteen kentällä*. Tampereen yliopiston hallintotieteen laitos, Tampere.

Nygård, Toivo 1985: *Irtolaisuus ja sen kontrolli 1800-luvun alun Suomessa*. Studia Historica Jyväskyläensia 31, Jyväskylä.

- Nygård, Toivo 1998: *Erialaisten historiaa: Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa*. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä.
- Pikkarainen, Arto 2003: *Raahen poliisilaitoksen historia 1871–1996: "...jotta rauhaa ja järjestystä rakastava asumaväestö olisi epäjärjestyksiltä turvattu."* Raahen kihlakunnan poliisilaitos. ProPrint Raahen Kirjapaino Oy, Raah.
- Pukero, Päivi 2009: *Epämääräisestä elämästä kruunun haltuun: Irtolaisuuden ja huonosuorituksen kontrolli Itä-Suomessa 1869–1885*. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja nro 100. Joensuun yliopistopaino, Joensuu.
- Ylikangas, Heikki 2000: *Aikansa rikos: historiallisen kehityksen valaisijana*. WSOY, Helsinki.